

Γιατί έγινα σχεσιακός ψυχαναλυτής: Η έναρξη της «γκρουπ στροφής» στη σχεσιακή ψυχανάλυση

Το κείμενο αυτό συνδέεται με άλλα δύο κεφάλαια του βιβλίου: Η ομάδα σε δύο μυαλά: Αδελφοποίηση και η ομάδα ως όλον – μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση, και Πονάει το σώμα μου: Η ιστορία ενός διαγεονολογικού αντιπροσώπου που πενθούσε για τους προγόνους του. Επιπλέον, πραγματεύεται τον τρόπο με τον οποίο η έννοια της δυναμικής των ομάδων χρειάζεται πλέον να ενσωματωθεί ως βασικό συστατικό των θεωριών που ενοποιούνται υπό την ομπρέλα της σχεσιακής ψυχανάλυσης. Σε αυτό το κεφάλαιο, θα υποστηρίξω βιωματικά και κλινικά ότι το γονικό αντικείμενο στην πραγματικότητα δεν μπορεί να είναι ποτέ από μόνο του ο πατέρας ή η μητέρα, ως ξεκομμένες φιγούρες από τα γκρουπ αναφοράς τους, αλλά τουλάχιστον αυτοί, μέσα στα γκρουπ αναφοράς τους. Δηλαδή, οι συμβολικοί γονείς μας είναι τα διάφορα γκρουπ μέσα στα οποία εν τέλει μεγαλώσαμε.

Θα προσπαθήσω να παρουσιάσω τον τρόπο με τον οποίο η υποκειμενικότητά μου έχει επηρεάσει την κλινική μου ματιά. Η υποκειμενικότητά μου έχει γαλουχηθεί στο πρωταρχικό γκρουπ στο οποίο μεγάλωσα, την οικογένειά μου, καθώς και όλα τα ευρύτερα γκρουπ που με επηρέασαν και με επηρεάζουν. Περιληπτικά, δηλαδή, τα γκρουπ αυτά μπορούν να καταταγούν στο γκρουπ των συνομηλίκων στο σχολείο και στον αθλητισμό, στα εθνικά γκρουπ, διαγενεολογικά γκρουπ, γκρουπ συνεργατών.

Καθώς η ατομική μου ψυχανάλυση ολοκληρώθηκε πριν τέσσερις μήνες θα ξεκινήσω με το πρώτο μου όνειρο, ένα όνειρο δηλαδή που

είδα πριν δέκα χρόνια. Υποτίθεται ότι κολυμπούσα σε ένα ποτάμι δίπλα σε ένα δάσος. Το ποτάμι αυτό άρχισε ξαφνικά να περιστοιχίζεται από πολλούς ανθρώπους υπό τους ήχους τυμπάνων. Σε ρυθμό αρχέγονης τελετής, μία μαύρη γυναίκα, ιθαγενής, ημίγυμνη χτύπαγε ρυθμικά ένα ταμπούρλο. Παράλληλα, σε μία βάρκα δεξιά μου ήταν οι γονείς και ο αδερφός μου, που έφευγαν από το μέρος όπου βρισκόμουν και κατευθύνονταν προς την άλλη άκρη. Εκεί, ενωνόταν η θάλασσα με το ποτάμι. Η μαύρη γυναίκα ήταν ψηλά πάνω στα βράχια, εμφανώς τοποθετημένη σε αρχηγική θέση και σε κάθε χτύπο του τυμπάνου ζούλαγε ρυθμικά το στήθος της χωρίς να βγαίνει γάλα.

Όπως γνωρίζουμε, υπάρχουν πολλές κατευθύνσεις ερμηνείας (Blechner, 2013). Έτσι, επέλεξα να παρουσιάσω αυτές που ταιριάζουν εννοιολογικά με το εν λόγω κείμενο. Στο σκηνικό του ονείρου είναι εμφανές ότι είμαι μέλος ενός μεγάλου γκρουπ. Αυτό το μεγάλο γκρουπ χωρίζεται σε δύο εμφανή υπογκρούπ: το οικογενειακό, το οποίο φεύγει και το υπογκρούπ των ιθαγενών, στο οποίο μένω για να ενταχθώ. Θα δούμε τώρα πώς η προσωπική μου ιστορία μπορεί να ενταχθεί σε αυτό το σημείο του ονείρου, καθώς και πώς επηρεάστηκε η κλινική μου σκέψη από αυτό το σημείο.

Μεγάλωσα σε μία πολυκατοικία όπου στους δύο ορόφους έμενε η οικογένειά μου, ενώ στους άλλους έμεναν κατά σειρά από κάτω, η οικογένεια της νεότερης μητρικής αδελφής, οι μητρικοί γιαγιά-παππούς και η οικογένεια της μεσαίας μητρικής αδερφής. Η μεσαία αδερφή της μάνας μου έχει διαφορά δυόμιση ετών από τη μητέρα μου και οκτώ χρόνων από την επόμενη.

Η γιαγιά και οι τρεις κόρες μαζεύονταν επί χρόνια εναλλάξ σε ένα από τα τέσσερα σπίτια της πολυκατοικίας. Όπως μπορείτε να υποθέσετε, μέχρι τα οκτώ μου, πέρανα πολλές ώρες παρατηρώντας αυτές τις τέσσερις γυναίκες να αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. Αυτές τις στιγμές υπήρχε μητρική φροντίδα που λάμβανα από ένα ή δύο υποκείμενα. Υπήρχε η φροντίδα που προερχόταν από καθεμία από τις τέσσερις γυναίκες ξεχωριστά και η φροντίδα που λάμβανα από αυτές τις τέσσερις γυναίκες ως ένα γκρουπ, μίας μητέρας με τέσσερα μυαλά θα μπορούσε να πει κάποιος. Η ποσότητα και η ποιότητα των αλληλε-

πιδράσεών μου με αυτή τη μητέρα των τεσσάρων μυαλών ήταν καθοριστική ώστε από πολύ μικρή ηλικία να αντιληφθώ τη χαρισματική εμπειρική φροντίδα του γκρουπ.

Όπως έγραψα και αλλού, επηρεασμένος από αυτή τη βιωματική εμπειρία (ανάμεσα σε άλλες), η κλινική μου ματιά αντιμετωπίζει τον ασθενή κυρίως ως μέλος σε σχέση με τη δυναμική της ομάδας. Ούτε ένα μυαλό μοναδικό στον κόσμο, ούτε συνδημιουργούμενες δυαδικές και τριαδικές αλληλεπιδραστικές σχέσεις που λαμβάνουν χώρα στο αναλυτικό δωμάτιο και έξω από αυτό, στον πραγματικό κόσμο, στην αναπτυξιακή φάση, είναι αρκετά κατασκευάσματα ώστε να συλλάβουμε τη σχέση μεταξύ ενός ατόμου και των «ομάδων» που σχετίζονται μαζί του.

Εάν πάμε πίσω στο όνειρό μου, θα μπορούσε ίσως κάποιος να κατανοήσει τη μαύρη γυναίκα ως ένα αρκετά διαφορετικό από τους λευκούς γονείς μου γονικό αντικείμενο. Επιπλέον, θα μπορούσε να κατανοηθεί ως ηγέτιδα ενός ευρύτερου γκρουπ, που υπό τη σχεδόν υπνωτική μουσική που είχε το όνειρο συνόδευε το ρυθμικό λάκτισμα του στήθους της, που μου έδινε το περιεχόμενό του. Όμως, δεν ήμουν σε μια βρεφική θέση, δηλαδή σε σωματική επαφή με το μαύρο στήθος, ούτε στο όνειρο έβγαине γάλα από το στήθος. Θα μπορούσε εδώ ίσως να ιδωθεί ένα δικό μου άφημα να εμπεριεχθώ σε ένα ευρύτερο γκρουπ μαστού, αυτό των ιθαγενών; Θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε το πρόσωπο ως τη μητέρα μου με τις αδερφές της και τη γιαγιά μου, τη μητέρα με τέσσερα μυαλά, δηλαδή, ή/και ως το σύνολο των γκρουπ όπου μετά τα οκτώ άρχισα να έχω σημαντικές αλληλεπιδράσεις, δηλαδή το γκρουπ των συνομήλικων στο σχολείο και τα αθλητικά γκρουπ στα οποία συμμετείχα; Ξαν, δηλαδή, το γάλα να ήταν η ίδια η συμμετοχή σε αυτά τα γκρουπ;

Παρατηρώντας για πολλά χρόνια τη σχέση των τριών αδελφών με τη γιαγιά μου, τη μητέρα τους δηλαδή, έμαθα φαινομενολογικά να αποκρυπτογραφώ πολλές λεπτομέρειες στη σχέση των τριών αδελφιών. Πολλές φορές, οι τρεις αδελφές συνομιλούσαν στην παρουσία της μητέρας τους κατά κάποιο τρόπο «παίζοντας λεκτικά», όπως μας λέει και ο Winnicott στο καταπληκτικό του άρθρο «Παίζοντας Μόνος

στην Παρουσία του Άλλου» (1956). Αυτά τα λεκτικά παιχνίδια των τριών κοριτσιών ξεκινούσαν αρχικά με μια ιδανική ομοιογένεια και ομόνοια, καθώς οι τρεις αδερφές ήταν περιχαρείς και υποτίθεται ότι είχαν κοινή γνώμη. Μετά την πρώτη μισή ώρα, άρχισα να παρατηρώ στη φωνή τους διακυμάνσεις σαν να ήταν εμφανής η παρουσία του θυμού και της οργής και παράλληλα, μια προσπάθεια συγκάλυψης αυτών των αρνητικών συναισθημάτων. Συνήθως, αυτές τις στιγμές, κάποια από τις τρεις προσποιούνταν ότι θυμήθηκε μια δουλειά που είχε να κάνει ή άλλαζε θέμα. Σε κάποιο από τα συμβάντα, όταν αυτά δηλαδή εξελίχθηκαν χωρίς αποφυγή, θυμάμαι τις δύο ή και τις τρεις αδερφές να μαλλιοτραβιούνται στην παρουσία της άλλης και να τις χωρίζω εγώ. Σε ένα άλλο συμβάν, θυμάμαι τη μικρότερη αδελφή να κλαίει ακατάπαυστα και τις άλλες δύο να προσπαθούν να την ηρεμήσουν. Η μητέρα τους, η γιαγιά μου δηλαδή, φαινόταν να μην μπορεί να διαχειριστεί αυτές τις καταστάσεις. Όπως ίσως καταλάβατε, η ευρύτερη οικογένειά μου με εκπαίδευσε από πολύ μικρό στην κατανόηση της δυναμικής της Ομάδος και ειδικότερα, στις τεχνικές απόσβεσης και αποφυγής αρνητικών συναισθημάτων μεταξύ των αδελφιών. Όπως έχω γράψει και στο κείμενό μου αυτού του βιβλίου, Η ομάδα σε δύο μυαλά: Αδελφοποίηση και η ομάδα ως όλον – μεταβίβαση και αντιμεταβίβαση, οι αδελφικές σχέσεις ως ακρογωνιαίος λίθος της αναπτυξιακής πορείας του ανθρώπου, είναι παραμελημένες γενικά στην ψυχανάλυση. Ίσως αυτό συμβαίνει κάπως λιγότερο στη σχεσιακή ψυχανάλυση, όπου σε ελάχιστα κείμενα οι αδελφικές σχέσεις παρουσιάζονται ως επιδρούσες καθοριστικά στη δημιουργία αναπαραστάσεων εαυτού και σχέσεων αντικειμένου. Σε αυτό το κείμενο λοιπόν καταδεικνύω πώς στην ψυχανάλυση του Guntrip από Fairbairn και Winnicott, ιδεολογικές προκαταλήψεις των θεωρητικών κατασκευασμάτων τότε της ψυχανάλυσης, είχαν σταθεί εμπόδιο στο να αναλυθεί επαρκώς η εμφανέστατη αδελφική μεταβίβαση στη σχέση και με τους δύο ψυχαναλυτές του.

Η ευγενής άμιλλα, η θετική μορφή του ανταγωνισμού, καθώς και η αρνητική μορφή του, δηλαδή ο αδελφικός φθόνος, νομίζω ότι είναι καθοριστικής σημασίας στην εξέλιξη του ανθρώπου. Δυστυχώς,

αυτό εξελίσσεται στη χώρα μου, την Ελλάδα, αρχέγονα μέχρι και σήμερα. Θα δείξω, δηλαδή, στη συνέχεια πώς ο αδελφικός φθόνος εξελίσσεται ώστε να δημιουργεί χάσματα και επικίνδυνες στρεβλώσεις μέσα στην κοινωνία σε πολιτικό, κοινωνικό και ιδεολογικό επίπεδο, ακόμα και να δημιουργεί πολέμους.

Ακόμα και στον τρόπο που η αρχαία Αθήνα λέγεται ότι πήρε το όνομά της εμπλέκεται ο φθόνος των ομοτίμων. Ειδικότερα, υποτίθεται ότι οι θεοί Ποσειδώνας και Αθηνά φιλονίκησαν σε ειδικό δικαστήριο για το ποιος θα δώσει το όνομά του στην αρχαία πόλη. Ο Ποσειδώνας υποτίθεται ότι χτυπώντας την τρίαινά του στο έδαφος σχημάτισε μια αλμυρή λίμνη γύρω από την Αθήνα. Η θεά Αθηνά φύτεψε μια ελιά πάνω σε έναν βράχο. Οι υπόλοιποι θεοί έκριναν ότι η Αθηνά μπορούσε να δώσει το όνομά της στην αρχαία πόλη, καθώς το δώρο της ήταν πιο χρήσιμο. Ο Ποσειδώνας, μη μπορώντας να αντέξει την ήττα του, καταράστηκε την πόλη Αθήνα να μην έχει ποτέ αρκετό νερό. Ως γνωστόν, στους λαϊκούς μύθους και τις δοξασίες περιέχονται, χαρακτηριστικά προερχόμενα από το κοινωνικό συνειδητό των λαών και των τοπικών κοινοτήτων.

Στην Αρχαία Ελλάδα, οι πόλεις-κράτη συνασπίστηκαν δύο φορές ώστε να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες αλλά δεν μπόρεσαν να συνασπιστούν εναντίον των Ρωμαίων. Μετά τους περσικούς πολέμους, η πόλις-κράτος Αθήνα μετατρέπεται σε υπερδύναμη της εποχής. Η Σπάρτη αποφασίζει να εναντιωθεί σε αυτή την υπερδύναμη κι ωθεί την Αθήνα σε Πελοποννησιακούς Πολέμους. Ο ίδιος ο Θουκυδίδης, γράφοντας τότε την ιστορία, διερωτάται και απαντάει ότι ο εμφανής λόγος του πολέμου ήταν ή δυσανεξία της Σπάρτης στην παντοδυναμία της Αθήνας. Ο Λυσίας («Επιτάφιος τοις Κορινθίοις Βοηθείς»), σχετικά με τα πράγματα στην Ελλάδα μετά τα Περσικά, αναφέρει μετά λύπης του ότι μετά τους Περσικούς Πολέμους και εξαιτίας του ζήλου για τα γεγονότα και του φθόνου για τα έργα, οι Έλληνες είχαν αλαζονική σκέψη και ο καθένας περίμενε μικρή αφορμή για πόλεμο ενάντια του άλλου.

Κατά πολλούς, η εθνική καταστροφή στη Σμύρνη το 1922 από τους Τούρκους, όπως και η κατοχή της Κύπρου από τους Τούρκους το 1974, οφείλεται στην εμφύλια διαμάχη, στη μη δυνατότητα δηλαδή

του εθνικού γκρουπ των Ελλήνων να μπορούν να αποφασίσουν άμεσα και με σχετική ομογένεια για τη λύση των προβλημάτων τους. Εδώ βλέπουμε, λοιπόν, ότι ιστορικά και διαγενεολογικά ο φθόνος αποτελεί σημαντικό ζήτημα στην ιστορία των Ελλήνων.

Την τριετία 1946-1949 εξελίσσεται ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Ελλάδα. Θεωρήθηκε η πρώτη διεθνής πράξη του Ψυχρού Πολέμου και τα θύματά της αποτελούν τη μεγαλύτερη εθνική απώλεια από το 1830 έως σήμερα. Αναμετρήθηκαν ο εθνικός στρατός της Ελλάδος, υποστηριζόμενος από τη δεξιά, με τον δημοκρατικό στρατό, υποστηριζόμενο από την αριστερά. Νικητής βγήκε ο εθνικός στρατός της Ελλάδος και ακολουθήθηκαν διώξεις και εκκαθαρίσεις των αριστερών. Παρατηρείται το φαινόμενο ολόκληρα χωριά της τότε Ελλάδας να είναι διχασμένα και αδέρφια να μη μιλούν μεταξύ τους.

Η μητρική γιαγιά και παππούς είχαν εκ διαμέτρου αντίθετες πολιτικές απόψεις και η πολιτική ήταν η μόνη θεματολογία εξαιτίας της οποίας κατέληγαν να συγκρούονται. Όλα αυτά έχουν συντελέσει ώστε στο νομικό δίκαιο της Ελλάδος να έχει περαστεί η έννοια της εξ αδιαιρέτου κληρονομιάς. Από όσο γνωρίζω, μόνο η Τουρκία, στον σύγχρονο κόσμο, έχει ανάλογο δίκαιο για το συγκεκριμένο ζήτημα. Εξ αδιαιρέτου κληρονομιά σημαίνει ότι οι γονείς κληρονομούν στα παιδιά τους οτιδήποτε χωρίς τη δυνατότητα των παιδιών να διαιρέσουν το κληρονομούμενο αν δεν συμφωνούν. Αποτέλεσμα αυτής της νομικής ιδιαιτερότητας είναι η υποχρέωση των παιδιών να συνεργάζονται μεταξύ τους χωρίς να μπορεί να πωληθεί το περιουσιακό στοιχείο αν δεν συμφωνήσουν τα αδέρφια. Όπως πρόσφατα ένας ασθενής ομολόγησε σε ατομική συνεδρία «οι γονείς μου με καταράστηκαν να συμφωνώ για πάντα με τον αδελφό μου και έτσι στη διαθήκη μου εγώ μοίρασα τα πάντα ακριβοδίκαια στα δύο παιδιά μου χωρίς πουθενά να χρειάζεται να συμφωνήσουν για κάτι».

Όπως ίσως κατανοεί κάποιος, αυτή η εξ αδιαιρέτου κληρονομιά δεν είναι μόνο οικονομική και περιουσιακή, αλλά και ψυχολογική και σχεσιακή. Υπό αυτή την έννοια, είναι αδύνατο να μην εμφανιστεί τουλάχιστον ασυνείδητα στο κλινικό δωμάτιο ή ο θεραπευτής να συμπεριφέρεται λες και αυτή η πολιτισμική κληρονομιά δεν έχει

ψυχικοποιηθεί στους ασθενείς του. Με πολλή σιγουριά, μπορώ να πω ότι εξιδανικευμένες ελληνικές οικογένειες απότομα χάνουν την ψευδή τελειότητά τους όταν αρχίζουμε να μιλάμε για χρήματα και κληρονομίες στο κλινικό δωμάτιο. Πόσο έτοιμος είναι ο αναλυτής να αναγνωρίσει αυτά τα φαινόμενα όταν αυτά δεν έχουν αναλυθεί στην προσωπική του ανάλυση, ομαδική και ατομική; Πόσο έτοιμος είναι να τα κατανοήσει αν δεν γνωρίζει βασικές θεωρίες δυναμικών της ομάδας; Πόσο εύκολο είναι ο ίδιος να δει τη дуάδα στην πρωτογενή σχέση της με τις επιρροές του κοινωνικού ασυνείδητου αν έχει μάθει να είναι επικεντρωμένος αποκλειστικά στον ενδοψυχικό κόσμο του ασθενούς ή/και στο τι συμβαίνει αυστηρά στην αναλυτική дуάδα; Έχω διερωτηθεί και άλλες φορές σε κείμενά μου για αυτά τα ερωτήματα και η απάντησή μου έχει υπάρξει σαφής. Μια αρκετά καλή ανάλυση αντιμετωπίζει τον ασθενή με παρόντες τουλάχιστον τα μέλη της ευρύτερης οικογένειάς του συμβολικά στη συνεδρία. Έτσι, για παράδειγμα, δεν θα ρώταγα απλά έναν ασθενή τι συναισθήματα είχε για τη μητέρα του, αλλά επιπλέον τι συναισθήματα έχει για τη μητέρα του, παρόντων του πατέρα και των αδερφών και σε όλους τους πιθανούς συνδυασμούς.

Έχω προσέξει επίσης ότι σε πολλούς ειδικευόμενους ατομικής και ομαδικής ψυχοθεραπείας υπάρχει δυσανεξία για συνομιλίες περί αυτών των θεμάτων. Χρειάζεται να επιμείνω πολύ ως επόπτης και εκπαιδευτής προκειμένου να διασφαλιστεί ότι μπορούν οι εποπτευόμενοι να αρχίζουν να κατανοούν μια θεραπεία υπό την ιδιαίτερη πολιτισμική κληρονομιά των Ελλήνων περί φθόνου, που παρουσιάζεται σε ένα ενδοβλημένο κοινωνικό ασυνείδητο. Φαίνεται ότι αυτές οι συζητήσεις είναι μπλοκαρισμένες ενοχοποιητικά στην ελληνική οικογένεια. Χρειάζεται η ενεργοποίηση του επόπτη και του εκπαιδευτικού οργανισμού που εκπαιδεύει τον ειδικεύόμενο να «απενεχοποιήσουν» την ανάλυση των θεμάτων αυτών, ώστε να συζητιούνται πολυμορφικά, όπως επιζητεί η πολυπλοκότητά τους. Μου φαίνεται αδιαπραγματευτο ότι κάθε ψυχαναλυτικός εκπαιδευτικός οργανισμός που σέβεται τον εαυτό του θα έπρεπε να είναι σε επαφή με το κοινωνικό ασυνείδητο της τοπικής περιοχής του, της εθνικής του καταγωγής, αλλά και

τις τοποθέτησής του σε ένα παγκόσμιο διαπολιτισμικό περιβάλλον. Έτσι, η περιβάλλουσα μητέρα κατά Winnicott κατανοείται πολύ πέραν των γονικών φιγούρων μας και τοποθετεί τους γονείς μας και τα αδέρφια μας μέσα στην τοπική, εθνική, παγκόσμια κοινωνία στην οποία αναντίρρητα βρίσκονται.

Ο Earl Hopper (2022) πρόσφατα υποστήριξε πως πολλοί οργανισμοί του επιστημονικού πεδίου μας χάνουν μέλη τους ως μια μορφή εναντίωσης σε παλιότερα μέλη των οργανισμών που αντιπροσωπεύουν την αρχέγονη εξουσία. Στο ίδιο κείμενό του, υποστήριξε επίσης ότι είναι πολύ σημαντικό να δημιουργηθεί μια θεωρία τραύματος για την εκδήλωση του φθόνου ώστε να κατανοηθούν καλύτερα οι διάφορες αντικοινωνικές τάσεις του σύγχρονου ανθρώπου.

Πιστεύω ότι μέχρι τώρα κατέδειξα πώς ο τρόπος που μεγάλωσα μέσα στα διάφορα γκρουπ που με έχουν επηρεάσει οικογενειακά, εθνικά και διεθνικά, αλληλεπίδρασαν μαζί μου ώστε να αναπτύξω έναν συγκεκριμένο τρόπο σκέψης για τα κλινικά φαινόμενα. Στο τελευταίο σημείο του κειμένου μου, θέλω να επιχειρηματολογήσω για το πώς και γιατί ένας σύγχρονος ψυχαναλυτικός οργανισμός θα έπρεπε κατά τη γνώμη μου να εκπαιδεύει μοντέρνα έναν σύγχρονο ψυχαναλυτή.

Πέραν της υποχρεωτικής ατομικής ανάλυσης, νομίζω ότι είναι καιρός η ομαδική θεραπεία σε μικρό γκρουπ αλλά και σε μεγάλο επιπέδους να γίνουν υποχρεωτικές παράμετροι αυτής της εκπαίδευσης. Ειδικότερα, στην ομαδική θεραπεία μικρού γκρουπ, δηλαδή στη θεραπεία που αποτελείται από οκτώ έως δώδεκα άτομα, ο ειδικευόμενος αναλυτής έχει την ευκαιρία να διερευνήσει φαινόμενα που η συνήθης ατομική ψυχανάλυση κατά τη γνώμη μου δεν μπορεί επαρκώς. Ένα από αυτά τα φαινόμενα είναι η οριζόντια συσχέτιση των αδελφικών μεταβιβάσεων, καθώς και ζητήματά του με την εξουσία. Σε ένα τέτοιο γκρουπ, μπορούν να εξελιχθούν ομαλότερα ζητήματα ψυχικής ανάπτυξης που αφορούν τον ανταγωνισμό, τον φθόνο, τη μοναξιά παρουσίας των άλλων, την έννοια του ευνοούμενου-παρμελημένου, την έννοια του διαμοιρασμού του μητρικού στήθους ακόμα και ζητήματα φύλου.

Πιστεύω ακράδαντα ότι η επιδιορθωτική εμπειρία δεν μπορεί να εγκολπωθεί μόνο στην ερμηνεία του αναλυτή ή και στη διαπροσωπική και διυποκειμενική εμπειρία μαζί τους σε μια ατομική ψυχανάλυση. Επιπλέον, χρειάζεται την «εδώ και τώρα» διάδραση με αυτά τα συμβολικά αδέρφια στο μικρό γκρουπ. Ζητήματα συλλογικού ασυνείδητου και διαγενεολογικών τραυμάτων μπορούν να αναλυθούν και σε μικρά ή μεσαία γκρουπ, όμως η «βαθιά δουλειά» γίνεται σε μεγάλα γκρουπ (Volkan, 2015). Η διαδικτυακότητα που επέβαλε η πανδημία βοήθησε στο να μπορούν να διεξάγονται παγκοσμίως αμέτρητα μεγάλα γκρουπ, όπου η διεθνοποίηση είναι ο βασικός παράγοντας. Εδώ και δύο χρόνια, συμμετέχω ανελλιπώς σε διεθνές μεγάλο γκρουπ διαδικτυακά με εξαιρετικά οφέλη. Παράλληλα, στο Ινστιτούτο Σχεσιακής και Ομαδικής Ψυχοθεραπείας που διευθύνω, διεξάγεται κάθε δύο μήνες μεγάλο γκρουπ στο οποίο συμμετέχουν πρώην και νυν ειδικευόμενοί μας, πρώην και νυν ασθενείς μας, όπως και ψυχαναλυτικοί ή/και ομαδικοί ειδικευόμενοι άλλων ινστιτούτων και εταιρειών.

Η όχι πολύ έντονη διαπροσωπική σχέση που αναδεικνύεται σε αυτά τα μεγάλα γκρουπ βοηθάει ώστε πολύ γρήγορα και χωρίς ιδιαίτερες άμυνες να εμφανίζονται ζητήματα κοινωνικού ασυνείδητου. Για ποιο λόγο θα έπρεπε να περιμένουμε χρόνια σε μια ατομική ψυχανάλυση να εμφανιστούν αυτά τα ζητήματα όταν έχουμε αυτά τα εργαλεία; Σε ένα πρόσφατο μεγάλο γκρουπ που διηύθυνα στο ινστιτούτο μας, μιλήσαμε εξαιρετικά βαθιά για αυτή την εμφύλια διαμάχη που περιέγραψα πριν. Σε μια από τις σημαντικότερες διαπιστώσεις που έχω ακούσει στη ζωή μου, μια ειδικευόμενη της ομαδικής θεραπείας έκλαψε, όταν κατάλαβε ότι για χρόνια κουβαλούσε την ντροπή που οι γονείς της ήταν δεξιοί. Μας ενημέρωσε ότι μέσα στο μεγάλο γκρουπ κατάλαβε ότι δεν ήταν ντροπή να είσαι δεξιός, αλλά ότι ήταν μια διακήρυξη των γονιών της ότι δεν μπορούσαν να είναι αριστεροί με βάση αυτά που είχαν πάθει οι συγγενείς τους από αριστερούς στον εμφύλιο. Κατάλαβε, επίσης, ότι οι γονείς της ποτέ δεν της επέβαλαν τις πολιτικές απόψεις τους, αντίθετα την ενθάρρυναν η ίδια να μπορεί να επιλέξει να ακολουθήσει οποιαδήποτε πολιτική διαδρομή την εκφράζει. Σε μια κρίσιμη ερώτηση που της έκανα παραδέχθηκε ότι

μάλλον, αν οι γονείς της ήταν αριστεροί, δεν θα μπορούσε να της έχει δοθεί η ίδια δυνατότητα να εξελιχθεί σε δεξιά. Η ίδια εξομολογήθηκε ότι είχε βιώσει το μένος να εκφράζεται περισσότερο καταστροφικά από τους αριστερούς συγγενείς της παρά από τους δεξιούς. Φυσικά, σε άλλες ιστορίες ασθενών μπορούμε να δούμε και την αντίστροφη διάσταση του φαινομένου.

Στα θέματα αυτά, είμαι εξαιρετικά ευαίσθητοποιημένος, καθώς και από τις δυο μεριές των γονέων μου υπάρχουν ιστορικά διαγενεολογικά τραύματα. Η οικογένεια της μητρικής γιαγιάς μου βίωσε στη Σμύρνη στην καταστροφή του 1922 και εκδιώχθηκε. Ήρθαν στην Ελλάδα ως πρόσφυγες· τόσο αυτοί όσο το σύνολο των προσφύγων εκείνης της εποχής ένωσαν ταυτόχρονα εκδιωγμένοι από τον τόπο τους τη Σμύρνη και ξένοι στην πολιτισμική πατρίδα τους, την Ελλάδα. Ο μητρικός παππούς υπήρξε αντάρτης και πολέμησε στα βουνά. Πάντα τον διακατείχε ντροπή, πιθανά για αυτούς που σκότωσε στις επικές μάχες στα βουνά, καθώς δεν μπορούσε ποτέ να απαντήσει αν σκότωσε άνθρωπο. Ο πατέρας μου προέρχεται από τη μαρτυρική Κύπρο και η οικογένειά του έζησε την εισβολή. Έμαθα από πολύ μικρός ότι αυτά τα τραύματα δεν μπορούν να ξεχαστούν, ακόμα και αν κάποιος τα πενήθει βαριά και βαθιά. Όπως ίσως καταλαβαίνει κάποιος, η εθνική καταστροφή και πώς κάθε έθνος επιβίωσε μετά από αυτή έχει απασχολήσει τους γονείς μου πάρα πολύ και φυσικά εμένα μέσω αυτών.

Για όλους αυτούς τους λόγους, λοιπόν, πιστεύω ακράδαντα ότι η υποχρεωτική εκπαίδευση ενός σύγχρονου αναλυτή πρέπει να περιλαμβάνει την εμπειρία μεγάλων γκρουπ και μικρού γκρουπ ως υποχρεωτικές παραμέτρους και ισότιμες της ατομικής ψυχανάλυσης. Παράλληλα, η θεωρία και η εποπτεία, όπως διδάσκονται και εφαρμόζονται, χρειάζεται να εκμοντερνιστούν. Βασικό στοιχείο της προσπάθειας αυτής είναι η βασική θεωρία των ομαδικών δυναμικών να αρχίζει να διδάσκεται επισήμως και με δομημένο τρόπο. Όπως λέω και στους ειδικευόμενους του Ινστιτούτου Σχεσιακής και Ομαδικής Ψυχοθεραπείας στην Αθήνα, ακόμα και αν κάποιος δεν θέλει να εξασκήσει την ομαδική θεραπεία, η βασική γνώση των